

**„БЪЛГАРСКИЯТ СИМВОЛИЗЪМ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ МОДЕРНИЗЪМ“  
от СИМЕОН ХАДЖИКОСЕВ**

Изд. „Наука и изкуство“, 1974, 240 с.

Проблемът за самобитността на българския символизъм, за мястото му в цялостния развой на родната литература, за необходимостта му в определен период, а така също и контактологичните и типологичните връзки на българските символисти със символизма на Франция, Германия, Русия и т. н. е отново актуален поради нуждата от съвременната марксистическа история на нашата литература. Разбира се, написването на такава история е огромна задача, която стои днес пред науката, но и опитът на Симеон Хаджикосев да навлезе в сложната проблематика на българския символизъм е действителен принос в тази насока.

С. Хаджикосев е един от изявените наши критици. Едновременно с участието си в съвременния литературен живот той проявява постоянен интерес и към явленията на класическата и съвременната чужда литература, както и към историята на българската проза и поезия. Мисля, че две неща характеризират Хаджикосев като изследовател: богата ерудиция, която му помага да бори с фактологическия материал и да оперира върху повече и разнообразни примери, и дълбочина на научното проникване.

В своя труд Симеон Хаджикосев изследва българския символизъм в сравнителен план, за да изтъкне в детайли оригиналността на едно литературно явление, доскоро считано за привнесено. Авторът прави паралели не само по отношение на единството и различията в тематичните предпочитания, които в общи линии са изучени, но и в стилистиката и поетиката на националните превъплъщения на символизма. Още тук изниква първата трудност, основаваща се на липсата на специални лингвистични изследвания както по отношение на символизма, така и върху другите литературни течения и направления в нашата литература. Що се отнася до разработването на проблемите на сравнителното литературознание, то резултатите са главно в проучването на взаимни контактологични връзки, макар че напоследък и теоретичната ком-

паративистика получи развитие в някои трудове на акад. Пантелей Зарев, проф. Емил Георгиев, проф. Георги Димов и др. „Сравнителното литературознание — пише С. Хаджикосев в книгата си „Поезия, проза, критика“ — е преди всичко методология, сигурен инструмент, който позволява строго научно реконструиране на особеностите на цял клас литератури (напр. славянски, романски, скандинавски, американски и т. н.) и фиксира мястото на всяка национална литература в системата на даден клас. Появата на сравнително изследване като метод в литературната критика и история е проява на зрелост както на съответната наука, така и на литературата, която тя представя и която е неин обект“ (с. 17). Още тук, в статията си „Темата за мъртвия воин у Дебелянов и у Рембо“, Хаджикосев приложи тези методологически принципи, доразвити в настоящата книга. Впрочем статията за Дебелянов и Рембо бе първата крачка към цялостното научно сравнително анализиране на българския и френския символизъм. Това от своя страна му даде възможност да оцени по достойнство в контекста на цялото литературно направление от европейски мащаб художествените качества на поезията на Димчо Дебелянов. Разбира се, при сравнителното изследване критикът е застрашен от подценяване или необосновано надценяване на българското явление за сметка на чуждото по най-различни съображения и обстоятелства. Подходът на Хаджикосев обаче е чисто научен и не се влияе от странични емоционални фактори.

Първата глава на книгата е изясняване на някои общи принципи, от които се е ръководил критикът в сравнителното изучаване на българския символизъм и европейския модернизъм. Българският символизъм при всичките си оригинални художествени постижения не успя да изгради стройна естетико-теоретична система. Това е любопитен факт, който може би се обяснява все пак с външното влияние и със закъснелостта на българското явление по отношение на европейския процес. В такъв случай то не е чувствувало нужда от теоретическа обобщка и защита като цяло, а по-скоро от утвърждаване на отделни негови представители. Така че е естествено представителите на символистичната критика (Ив. Радославов, Д. Кьорчев) да имат повече опе-

ративно участие в тогавашния литературен живот. Но това е проблем, който има по-пряко отношение към въпроса за особеностите в развитието на българската литературна мисъл и затова С. Хаджикосев го отбелязва само мимоходом и насочва вниманието си върху поетиката на символизма. Като прави преглед на писаното от нашите учени за символизма (Г. Цанев, П. Зарев, Б. Делчев, Г. Найденова, Ст. Каролов и др.), Симеон Хаджикосев утвърждава онези плодотворни моменти, които са дали тласък в изграждането на обективна и вярна теория на българския символизъм, в чието развитие сложно се преплитат взаимовлияния между домашни традиции и чужди влияния. Авторът е категоричен в органичността на българския символизъм въпреки многото общи белези с европейските варианти. Това се доказва на базата на конкретни литературоведски анализи, както и чрез изучаване на обществено-икономическите, политическите и психологическите фактори, породили модернизма.

В тази първа глава е лансирана концепцията за символа „като основен съществително-градивен елемент в поетиката на символизма“. И струва ми се, че авторът дава сравнително пълно и точно определение на това понятие — възлово за историята и теорията на символизма, тъй като той е основен елемент и в другите литературни направления. С. Хаджикосев не се стреми към пълно изчерпване на проблемите още в тази глава, но като че ли прекалената ѝ тезисност все пак можеше да бъде избягната с по-голяма концентрираност върху отделните моменти, които в другите глави няма да бъдат разглеждани или ще бъдат само спомагателен материал. Интересно би било да се проследи каква дияра оставя българският символизъм в нашата литература, след като се изчерпва идейно и художествено в края на Първата световна война. Хаджикосев само намеква за отношението на Смирненски и „поетите от 20-те години“ към символизма, но не се аргументира достатъчно. Общият характер на главата като че ли все пак налагаше разглеждането и на този проблем. Защото, говорейки за самобитността и художествените достойнства на едно литературно направление, от значение е и доколко то се интегрира в традицията след себе си.

Втората глава „Проблеми на символистичната поетика“ има за цел в общ теоретичен план да констатира някои основни положения в поетиката на символизма в европейски мащаб. Съществен елемент са тематичните предпочитания, схематизирани от С. Хаджикосев в осем основни теми. Тази класификация дава възможност да се види доколко символизмът като „идеалистическо по своята философия основа“ течение е свързан с живота, с действителността и доколко отговаря на теженията на времето. Констатациите на автора доказват „заземе-

ността на българския символизъм“, чиито тематични насоки са сходни с тези на европейския модернизъм, но са интерпретирани чрез особеностите на българската действителност. За да потвърди това, изследователят привежда богат сравнителен материал. Анализът на проблема за „вътрешния пейзаж“ и на мотива за лозата е в сферата на общите съпоставки, но дори и в този си вид (в следващите глави анализът е разширен и задълбочен върху конкретни аналогии) е полезен с ценните си методологически изводи. Хаджикосев подчертава близостта на символистичния „вътрешен пейзаж“ с пейзажа при романтиците, но акцентува на силната субективизация на първия. Често той е използван като символ-алегория за илюстрация на душевните преживявания на лирически субект. Редуцираната описателност на този пейзаж е за сметка на засилената емоционална окраска, изразяваща крайните степени на дадено лирическо състояние. Вътрешният пейзаж в европейския символизъм е силно повлиян от импресионизма, докато в българския има повече реалистични стойности. Към сходни разсъждения води и прегледът на интерпретацията на класическия мотив за лозата. Същественото тук е, както заключава и Симеон Хаджикосев, че „темата за безплодната (а в отделни случаи и плодоносната) лоза е свързана двойно — християнска и антична — интерпретация“. Това усложнява и рецепцията на символистичния образ, превръща го често в неразгадаема загадка. Темата (в различни вариации) се интерпретира, за да изрази в общи линии едно потиснато психологическо състояние, породено от неприложимостта на поетовата личност в съвременния нему свят. Впрочем така се обяснява и общата тоналност на символистичната поезия, макар че не са редки и изключенията.

Основна част от книгата съставят главите, посветени на влиянието и типологическото сходство между българския символизъм и европейския модернизъм. В същност тук се разгръща умението на автора да изследва и теоретически да обобщава. Особен интерес предизвиква главата „Българският символизъм и влиянието на френските символисти върху него“. Проучванията върху френско-българските литературни връзки са все още в своето начало, поради което опитът на Хаджикосев да разкрие механизма им в сферата на едно течение би могъл да послужи за основа на по-нататъшни заключения, още повече че тези връзки са продължителни и плодотворни. Символизмът е проява на ново обществено съзнание, породено от деградацията в буржоазните отношения. У нас той не само се поражда с голямо закъснение, но и придобива нови, специфично български черти. Ето защо и влиянието не заличава самобитността му. „Символизмът у нас — пише авторът — се оформя в сложна

социално-културна обстановка. Това беше време, когато възможността се българска буржоазия отдавна бе загубила и сетна следа от своята прогресивност и революционност и в съюз с коронованата върхушка беше основната политическа сила в страната“ (с. 42). Но символизмът не е резултат само на социално-политически причини. Той — и това добре личи от изследването на Симеон Хаджикосев — идва да завърши и същностни процеси в новата българска литература. Не е случайно и определянето на символизма като декаданс въпреки уговорките за неговото българско проявление. След мащабното епическо отразяване на национално-освободителната борба, след периода на подчертан социално-критически реализъм настъпва време на въглеждане в индивида, на задълбочаване на „психологическия реализъм“. Хаджикосев търси корените на явленията в интимната лирика на Пенчо Славейков, в еротическия атакизъм на Кирил Христов, както и във влиянието на чужди образци, които го интензифицират. „Но в този процес — пише С. Хаджикосев — се оглежда и своеобразието на една национално-специфична диалектика — отрицанието на превъзможната вече вазовско-славейковска поетика наложи нови художествени образци — на Пенчо Славейков и Кирил Христов, а по-малко от десетилетие след това и тези образци трябваше да бъдат превъзможнати — в името на една още по-усложнена душевност“ (с. 44—45). Сравнявайки френския символизъм с българския, отчетливо се виждат различните социално-културни причини, които го пораждаат. Оттук и различният подход при тяхното изучаване. Докато френските литературни истории могат да различават „предтечи“ от „истински“ символисти, у нас това е трудно. Може би само за Яворов можем да говорим като за истински предходник, както впрочем прави уговорката и Хаджикосев. Но в процеса на изложението си той повече го причислява към символизма, което не е съвсем основателно. Така или иначе картината е сложна и нейното очертаване трябва да става предпазливо.

Все още няма единство в употребата на литературоведските термини. Така е и по отношение на символизма. Симеон Хаджикосев счита, че трябва „символизмът да се разглежда като литературно течение в рамките на европейския модернизъм като литературно направление“. Това дава възможност да се схваща явлениято като част от по-общ процес в европейските литератури и да се търсят неговите измерения в контекста на цялата европейска култура в края на XIX в. до наши дни.

Внимателно и с отлично познаване на фактите С. Хаджикосев сравнява поетическите превъплъщения на българските и френските символисти. Сходствата и заемките (влиянието е еднопосочно) са от най-

различно естество — като се започне от цитати под формата на моти и включване на стихове от френски поети в стихотворната организация на творби на наши автори и се свърши с някои трудно забележими, но важни особености на поетиката и стилистиката на френските и българските художници. Не по-малко сложна (а може би и по-сложна) е картината на взаимовръзките между руския и българския символизъм. Културните отношения между двата братски народа не се прекъсват и на етапа на декаданса. Традиционното приятелство между народите, единната славянска общност, езиковата близост — това са само някои от многото причини за непресъхващите връзки. Симеон Хаджикосев и тук демонстрира качества на литературен историк-диалектик, който разглежда културните явления в тяхната социално-психологическа зависимост. Той определя причините за появата на руския модернизъм и открива сходните моменти в историята на българския и руския символизъм, което вече е и причина за типологическите сходства. Но руският символизъм, както френският, немският и другите славянски редакции, е не само поетика, но и естетика. А що се отнася до неговата философска основа (на руския), според Хаджикосев „той се родее със скандинавския модернизъм (Ибсен) и немската философия (Нише)“. Българският символизъм е като че ли по-близък до класическия галски вариант с неговата артистична необвързаност по отношение на философските системи“ (с. 103). Авторът често набляга на тази особеност, но мисля, че този факт се нуждае от по-обстойно обяснение. Хаджикосев констатира един факт, без да го тълкува достатъчно.

В главата за влиянията и връзките между българския и руския символизъм Хаджикосев не само очертава някои съществени страни в историческото присъствие на българския символизъм, но и обяснява редица психологически моменти в рецепцията му, в избора и трактовката на темите и мотивите. Не е случайно отсъствието на античния индивидуализъм у нашите символисти. То е породено и от подчертаната демократична нагласа на българския народ, от неговото колективистично начало, от особената му историческа съдба. . . Може би причината трябва да търсим и в т. нар. „ускорено развитие“ на българската литература, което е лишено родното словесно творчество, а и цялото ни изкуство от някои чисти проявления на направления и течения, характерни за европейската (и специално за руската) духовна култура. Проблемът е по-дълбок и стои пред бъдещата цялостна история на българския символизъм.

Симеон Хаджикосев подчертава една много важна особеност на символизма, която разкрива както неговата органичност и естетическа неизбежност, така и социално-есте-

тическата му драма: „Така в основата на символистичното световъзприятие залягаше идеалистическа философска спекулативност не защото поетите имаха специални индивидуални предразположения за това, а защото такава беше съдбата на самоизолиралата се от народа интелигенция, оказала се в безпътница“ (с. 113).

Следващата глава „Контактологични връзки между руския и българския символизъм“ допълва анализа и обобщенията в предидущата. Тук особено място заемат езиково-стилистичните съпоставки на творби на отделни български и руски символисти.

Мястото на другите две глави — „Българският символизъм и „Млада Полша“ в сравнителен аспект“ и „Сравнителен типологически анализ на българския и чешкия и словашкия символизъм“ — е напълно оправдано в книгата, чиято задача е да даде цялостна картина на българския символизъм. Но тяхното научно оправдание щеше да бъде още по-убедително, ако авторът беше включил българския символизъм в контекста на общославянския модернизъм. Тогава паралелът между българския и сръбохърватския символизъм и модернизъм щеше да допълни представата ни за едно значително и сложно явление във всички славянски литератури. Двете глави обаче, за които става дума, са първи опит за типологическо изследване на символизъм в тези литератури. И тук авторът навлиза в същността на проблемите и се домогва до заключения, които ще имат значение за науката, занимаваща се с типологията на славянския модернизъм. Ценни са сведенията за рецепцията на Пишибашевски в България, наблюденията върху отношението на полските и българските символисти към марксизма, трактовката на темите за „свърхчовека“, за отношението към изкуството „като суверенна действителност“ и т. н. Заедно с това внимание заслужава и проблемът за влиянието на западния символизъм върху славянския, обуславящо се от конкретните социално-психологически и литературно-естетически условия в отделните страни. Всичко това е намерило научно обяснение в книгата на С. Хаджикосев.

Последната глава има за обект един странен на пръв поглед проблем за символизма — сатирата. Но сатирата доказва спецификата на българския символизъм, чиято социална ангажираност се проявява най-ярко в острите сатирични нотки в много от неговите представители. Дори нещо повече: един талантлив и малко изследван поет като Димитър Подвързачов — духовният баща на много поети-символисти, остава в литературата предимно със сатиричното си творчество. А няма могат да се отминат сатирично-хумористичните стихотворения на Ясенов, Дебелянов, Яворов, Лилив. . . Сатирично-ироничните нотки са характерни въобще за славянския символизъм, но за истинска сатира може да се говори само за

българския. Тя е „второто лице“ на българските символисти. „Хуморът в творчеството на българските символисти — отбелязва Хаджикосев — притежава особена естетическа и психологическа функция, той е и тово-житейска реализация на символистична алтернатива, пряка противоположност на възвишено-скръбната елегия, родена в саприкосновение на мечтите с грубата реалност на българската капиталистическа действителност“ (с. 237).

Книгата на Симеон Хаджикосев „Българският символизъм и европейският модернизъм“ запълва една голяма празнота в нашата наука, занимаваща се с проблемите на българската литература до Първата световна война. Книгата е и принос в сравнителното изучаване на европейските и специално славянските литератури.

Пако Аме

## „LITERATURY SLOWIANSKIE O DRUGIEJ WOJNIE SWIATOWEJ“

PAN, Komitet Slowianoznawstwa, Ossolineum  
t. 2, 1973, 178 str.

Полският комитет по славянознание осъществява интересно и полезно дело — издаване на сборник от студии, посветени на въпроса за отражението на последната война в славянските литератури. Сборникът, чийто редактор е директорът на Комитета по славянознание проф. Йежи Шлизински, се състои от два тома и е озаглавен „Славянските литератури за Втората световна война“.

Първият том съдържа студии, в които се разглежда рецепцията на източнославянските творби с горепосочената тематика в Полша и проникването и възприемането на полските литературни произведения от същия тип в Съветския съюз. Вторият, който тук е обект на нашето внимание, е посветен на рецепцията на творбите за военна тематика на западно- и южнославянските писатели в Полша и на полските творби в Чехословакия, България и у лужицките сърби.

Първата част на сборника съдържа шест студии, в които е разгледана рецепцията на чешката литература за военна тематика в Полша до 1955 г. и от 1956 до 1969 г. на словашката, лужицката, българската и на литературите на югославските народи. Свързаните с рецепцията въпроси са поставени в широк историко-литературен контекст. Това ни дава възможност да разберем колко голямо и важно място заема военната тематика в съвременната литература на славянските народи. Особено интересна е констатацията на Едвард Мадани, че в литературите на югославските народи темата на партизанската борба е почти обесня и че тя придава на цялата литература на Югославия специфичен белег, който я различава от съвременната европейска литература. Стру-